

Sociálne prostredie ako jeden z kriminogénnych faktorov drogovej kriminality

npor. Mgr. Michaela Kiššová

Abstrakt: Obsah príspevku je zameraný na vplyv sociálneho prostredia študentov na experimentovanie so psychoaktívnymi látkami na vybranej strednej škole. V príspevku sú prezentované čiastkové výstupy spracované v rámci vedeckovýskumnej úlohy – Krátkodobá prognóza vývoja drogovej kriminality v Slovenskej republike v rokoch 2015-2019 (VÝSK.2012).

Kľúčové slová: experimentálne užívanie, psychoaktívne látky, kriminogénne faktory, mládež, závislosť, rovesnícka skupina, rodina, výchova, osobnosť jedinca

Abstract: The content of the article is focused on the impact of the social background of students on experimenting with psychoactive substances at a selected high school. The article presents partial outputs which are processed as a part of a research project – Short term prognosis of drug related criminality in Slovak republic in years 2015-2019 (VÝSK.2012).

Keywords: experimental drug use, psychoactive substances, criminogenic factors, youth, addiction, peer group, family, upbringing, personality of the individual

Drogová kriminalita úzko súvisí s výrobou a distribúciou drog, vo viacerých prípadoch je drogová závislosť spúšťačom trestnej činnosti z dôvodu zabezpečenia si drogy. Príčiny vzniku drogovej závislosti¹ sú rôzne, ale podmieňujú vznik drogovej kriminality. Podľa doterajších poznatkov nemožno vymedziť jednu príčinu, ktorá by vo väčšej miere ovplyvňovala vznik závislosti, ako ostatné. Jednotlivé príčiny sa vzájomne ovplyvňujú a sú navzájom prepojené. Príčiny a podmienky vzniku závislosti od psychoaktívnych látok poukazujú na multipríčinnú podmienenosť.

J. Lietava uvádza štyri faktory, ktoré existujú a spolupôsobia pri vzniku drogovej závislosti. Prvým faktorom je droga, ktorú autor vymedzuje ako prítomnosť chemickej látky schopnej

¹ Závislosť – syndróm závislosti od psychoaktívnych látok podľa MKCH – 10 – je chronická psychická porucha, prejavujúca sa skupinou symptómov a abnormalít v postojoch a správaní sa.

meniť vedomie a vyvolávať závislosť. Novotný vymedzuje, že „termín droga je v niektorých publikáciách vyhradený len pre nealkoholové psychoaktívne látky.“ Na základe tejto skutočnosti budeme používať pojem psychoaktívne látky, ktoré sú charakterizované ako prírodné alebo syntetické látky, ktoré spôsobujú prechodné, subjektívne príjemné zmeny v prežívaní života a ktoré sú schopné vyvolať závislosť, ako aj ďalšie psychické poruchy.²

Druhým faktorom je osobnosť človeka. Prevláda názor, že žiadny typ osobnosti nemá predispozíciu stať sa závislým od psychoaktívnych látok, t.j. neexistuje adiktívna osobnosť. Pričom disponovanie určitými vlastnosťami môže byť znakmi zvýšeného rizika vzniku závislosti, ako napríklad tendencia k impulzívnemu správaniu, emočná nezrelosť a neistota, podceňovanie rizika, preferencia ľahkého dosiahnutia pôžitkov.³

Rizikovým obdobím pre vznik závislosti od psychoaktívnych látok je najmä detstvo a adolescencia, pričom v tomto období sa vyskytujú odlišnosti pôsobenia psychoaktívnych látok na organizmus. Medzi špecifiká pôsobenia sa zaraďuje aj závislosť, ktorá sa vytvára podstatne rýchlejšie ako u dospelého jedinca. U detí a dospievajúcich závislých alebo užívajúcich psychoaktívne látky bývajú viditeľné zaostávania v psychosociálnom vývoji v oblasti vzdelávania, citového dozrievania, ale aj sebakontroly. Aj experimentovanie s látkami je spojené s väčšími problémami v oblasti rodiny, školy, trestnej činnosti a vyskytujú sa častejšie tendencie k experimentovaniu so širším spektrom psychoaktívnych látok, alebo k prechodu od jednej látky k druhej, čo zvyšuje riziko otráv a ďalších komplikácií.⁴

Tretím faktorom je prostredie, v ktorom sa osoba pohybuje. Primárnou sociálnou skupinou je rodina, ktorá by mala pôsobiť na mladistvého výchovne, keďže v nej dochádza k prvej socializácii a osvojovaniu morálnych hodnôt. Kriminálna anamnéza niektorého z rodičov zvyšuje pravdepodobnosť užívania týchto látok aj ich potomkami. Mladí ľudia vyrastajúci v neúplných, často viacdetných rodinách sú taktiež ohrozenou skupinou z pohľadu nadmerného užívania psychoaktívnych látok a vzniku závislosti. Do faktorov prostredia sa zaraďuje aj škola, rovesnícka skupina, ale aj pracovné zaradenie a pracovné prostredie.

² NOVOTNÝ, Vladimír. *Špeciálna psychiatria*. 2.vyd. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2013. s. 139. ISBN 978-80-223-3372-6.

³ NOVOTNÝ, Vladimír. *Špeciálna psychiatria*. 2.vyd. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2013. s. 142. ISBN 978-80-223-3372-6.

⁴ NEŠPOR, Karel. *Návykové chováni a závislost. Současné poznatky a perspektivy léčby*. 4 vyd. Praha: Portál, 2011. s. 55. ISBN 978-80-7367-908-8.

Štvrtým faktorom je vyvolávajúci moment, resp. podnet, ktorý ovplyvňuje osobnosť človeka na to, aby užil drogu. Podnet, ktorý je spúšťačom užívania látky je v interakcii s prostredím, osobnosťou človeka, ale aj s dostupnosťou látky. Medzi podnety môžeme zaradiť zvedavosť, túžbu po odpočinku, dobrodružstve, nových zážitkoch a únik z reality.⁵

Existuje veľké množstvo ďalších faktorov vedúcich k experimentálnemu užívaniu, cez škodlivé užívanie až ku kompulzívnemu užívaniu, ktoré je dôsledkom silnej a dlhodobej túžby po droge, a zároveň predstavuje jeden zo znakov závislosti. Každá osobnosť človeka je individuálna a jedinečná aj z hľadiska vzniku závislosti od psychoaktívnych látok.

Ako sme už vyššie spomenuli, adolescencia je rizikovým obdobím pre vznik závislosti od psychoaktívnych látok. Prirodzenou súčasťou dospievania každého jedinca je osamostatnenie sa spod rodičovského vplyvu a nadväzovanie sociálnych kontaktov s ľuďmi rovnakého veku. Práve v tomto období si jedinec utvára osobnú identitu. Významnú úlohu v tomto procese zohrávajú aj rovesnícke skupiny, ktoré ovplyvňujú správanie a postoje jedincov aj v oblasti experimentálneho užívania psychoaktívnych látok.⁶ Na základe tohto predpokladu sme realizovali prieskum zameraný na experimentálne užívanie psychoaktívnych látok mladistvými na dostupnej strednej škole v Bratislave.

Chceli by sme poukázať na zistené čiastkové výsledky z prieskumu, orientované na vplyvy rovesníckej skupiny a rodiny, keďže v tomto vekovom období najzreteľnejšie pozorujeme životné zmeny, ktoré sú doprevádzané mimo iného aj hormonálnymi zmenami organizmu mladého človeka.

Čiastkovým cieľom prieskumu bolo zistiť vplyv rovesníckej skupiny a rodiny na experimentálne užívanie psychoaktívnych látok jednotlivcom. Vplyvy rovesníckej skupiny môžu byť vedené dvoma smermi. Prvý smer je neželaný t.j. pozitívny vzťah skupiny k experimentálnemu užívaniu psychoaktívnych látok a druhý smer je žiaduci t.j. negatívny vzťah skupiny k užívaniu psychoaktívnych látok. Na úrovni rodiny existuje celý rad rizikových, ale aj ochranných faktorov, ktoré sa podieľajú, či už priamo alebo nepriamo, na vzniku, rozvoji, ale aj predchádzaní závislosti od psychoaktívnych látok. Medzi rizikové faktory zaradíme neexistenciu jednoznačných pravidiel týkajúcich sa správania detí, nedostatok času na dieťa, málo starostlivosti, nedostatočný dohľad a nedostatočné citové

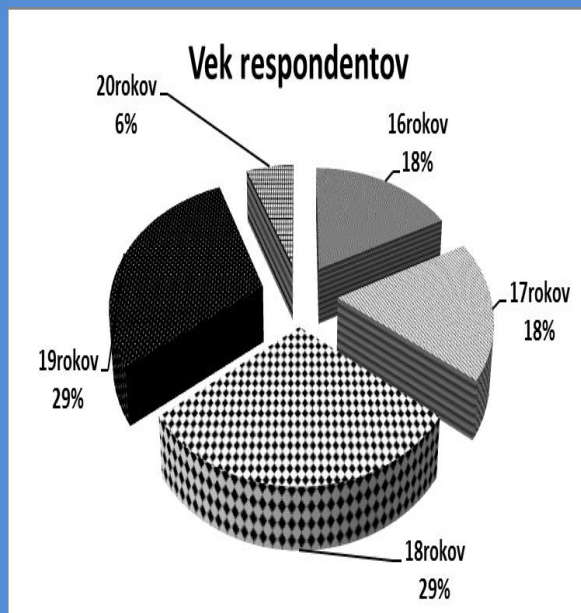
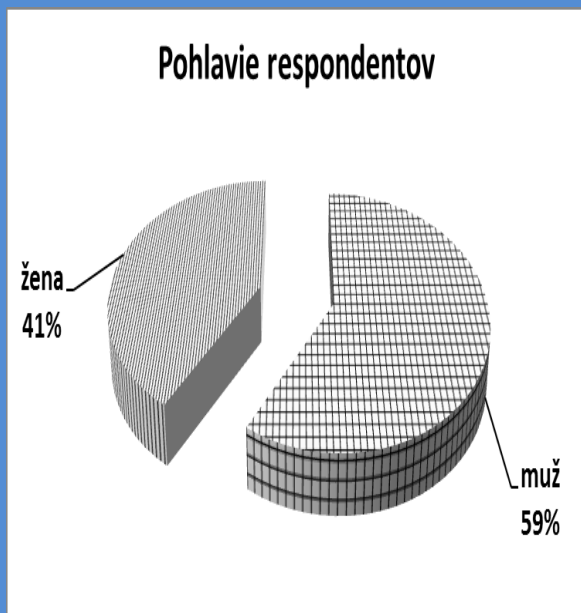
⁵ DIANIŠKA, Gustáv et al. *Kriminológia*. 2.vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011. s. 235. ISBN 978-80-7380-344-5.

⁶ MORAVCOVÁ, Eva, PODANÁ, Zuzana, BURIÁNEK, Jiří a kol. *Delikvence mládeže. Trendy a souvislosti*. Praha: TRITON, 2015. s.113. ISBN 978-80-7387-860-3.

väzby dieťaťa. Ochranné faktory vyskytujúce sa v rodine sú pozitívne hodnoty, primeraný dohľad, existencia vhodných a jasných očakávaní kladených na dieťa, zaistenie ochrany, bezpečia a uspokojovanie potrieb dieťaťa.⁷ Za týmto účelom bol stanovený nasledujúci predpoklad: „**Študenti častejšie experimentujú s látkami pod vplyvom skupiny ako kvôli problémom v rodine.**“

Na empirické skúmanie sme použili dotazníkovú metódu. Dotazník bol anonymný, s uzatvorenými otázkami a s ponukou viacerých alternatívnych odpovedí. Výberový súbor respondentov bol získaný na základe dostupnosti študentov jednej strednej školy v Bratislave. Prieskumu sa zúčastnilo 17 študentov z celkového počtu 22 študentov, pričom 4 študenti chýbali a jeden odmietol odpovedať. Súbor tvorili študenti z 2.-4.ročníka strednej školy z jedného študijného odboru, vo veku 16-20 rokov.

Prvá časť dotazníka sa týkala údajov o respondentovi, akými boli pohlavie, vek a súčasné miesto bydliska. Respondenti z hľadiska pohlavia tvorili 59% mužov a 41% žien (graf č.1). Z hľadiska veku vzorka obsahovala 17% študentov vo veku 16 rokov, 17% študentov vo veku 17 rokov, 30% študentov vo veku 18 rokov, 30% študentov vo veku 19 rokov a 6% študentov vo veku 20 rokov (graf č.1).

Graf č. 1 Zdroje informácií o pohlaví a veku respondentov
(Zdroj: vlastné spracovanie údajov)

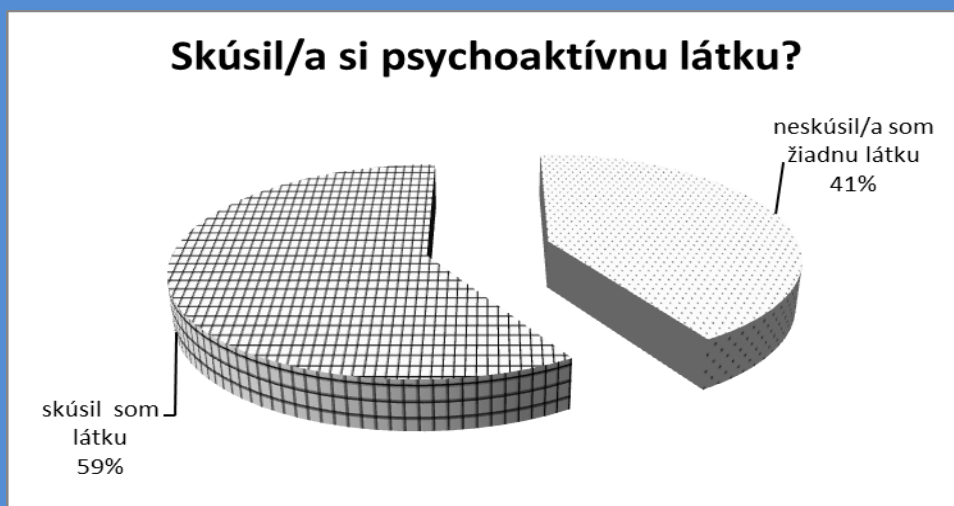
⁷ NEŠPOR, Karel. *Návykové chováni a závislost. Současné poznatky a perspektivy léčby*. 4 vyd. Praha: Portál, 2011. s. 81. ISBN 978-80-7367-908-8.

Z hľadiska súčasného bydliska mali respondenti na výber možnosti mesto a vidiek. Mesto bolo chápané ako bydlisko v niektorej mestskej časti mesta Bratislavy a vidiek ako okolie Bratislavy v rámci Bratislavského kraja - Malacky, Pezinok a Senec. 65% vzorky uviedlo súčasne bydlisko mesto a 35% uviedlo vidiek.

Druhá časť dotazníka sa týkala vplyvu rovesníckej skupiny a rodiny na jedinca v oblasti experimentovania so psychoaktívnymi látkami.

V rámci čiastkových výsledkov prieskumu bolo potrebné zistiť, či rovesnícka skupina má na jedinca taký silný vplyv, aby ho dokázala ovplyvniť aj v prípade experimentálneho užívania psychoaktívnych látok. Aby sme tento predpoklad mohli overiť, bolo potrebné zistiť či už študenti experimentálne užívali psychoaktívne látky. Študentom sme položili otázku „Skúsili ste niektoré z uvedených látok?“, pričom alternatívne odpovede boli neskúsil/a som žiadnu látku a následne boli vymenované nelegálne psychoaktívne látky ako marihuana, hašiš, pervitín, LSD, kokaín, heroín, extáza, ale aj kombinácia legálnych a nelegálnych látok ako alkohol s marihuanou. Zároveň bola uvedená aj možnosť „iná látka – uveďte aká“. Kladne na otázku odpovedalo 59% respondentov a záporne 41% respondentov (graf č.2). Respondenti, ktorí užili niektorú z uvedených látok vo všetkých prípadoch uviedli, že skúsili marihuanu. Ale 40% z nich skúsilo iba marihuanu, 30% skúsilo aj extázu, LSD, halucinogénne huby a pervitín, 10% skúsilo okrem marihuany aj hašiš, 10% skúsilo okrem marihuany aj kokaín, 10% skúsilo aj iné látky, pričom uviedli šalviu a semiačka z halucinogénnej ruže (graf č.3).

Predpokladáme, že vysoký počet respondentov, ktorí experimentovali s marihuanou, je z dôvodu dominantného postavenia kanabinooidov na slovenskom drogovom trhu. Najvýznamnejšie zastúpenie v tejto skupine má jednoznačne marihuana, ktorá patrí v Slovenskej republike k najčastejšie zneužívaným drogám.

Graf č. 2 Skúsenosti so psychoaktívnymi látkami
(Zdroj: vlastné spracovanie údajov)

Graf č. 3 Skúsenosti s konkrétnymi psychoaktívnymi látkami
(Zdroj: vlastné spracovanie údajov)

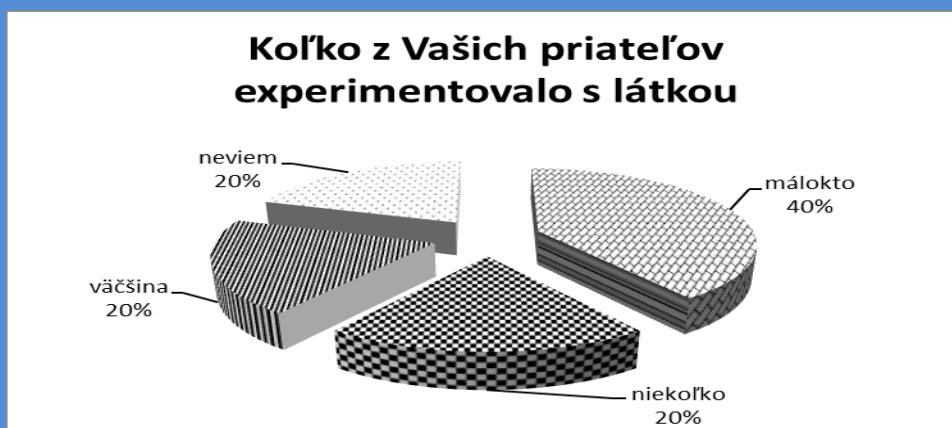
Nasledujúca otázka sa týkala experimentálneho užívania psychoaktívnych látok rovesníckej skupiny respondentov. Pýtali sme sa, že podľa ich odhadu koľko Vašich priateľov užíva, alebo experimentovalo s marihuanou, hašišom, pervitínom, LSD, kokaínom, heroínom, extázou, halucinogénnymi hubami a alkohol s marihuanou. Alternatívne odpovede boli nikto, málokto, niekoľko, väčšina, všetci a neviem.

Respondenti, ktorí sami neužili psychoaktívne látky uviedli, že v 57% málokto z ich priateľov experimentálne užívali psychoaktívnu látku, 29% respondentov uviedlo, že nikto z ich priateľov neexperimentoval s látkou a 14% respondentov uviedlo, že nevedia či ich priatelia skúsili niektorú psychoaktívnu látku (graf č.4).

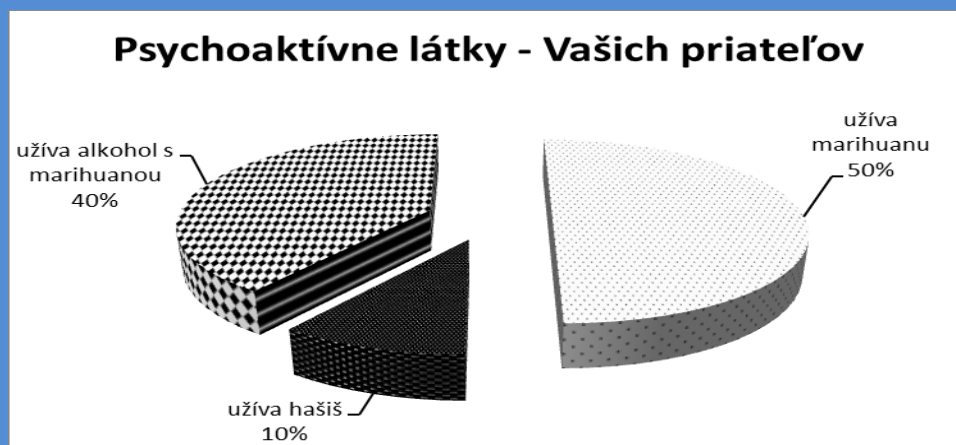
Graf č.4 Skúsenosti Vašich priateľov so psychoaktívnymi látkami
(Zdroj: vlastné spracovanie údajov)

Respondenti, ktorí sami experimentálne užili psychoaktívne látky uviedli, že v 40% málokto z ich priateľov užili látku, 20% respondentov uviedlo, že niekoľko z ich priateľov experimentovalo, 20% respondentov uviedlo, že väčšina z ich priateľov experimentálne užívala niektorú psychoaktívnu látku a 20% respondentov uviedlo, že nevedia či ich priatelia skúsili niektorú psychoaktívnu látku (graf č.5).

Graf č.5 Skúsenosti Vašich priateľov so psychoaktívnymi látkami
(Zdroj: vlastné spracovanie údajov)

Respondenti, ktorí uviedli že málokto z ich priateľov užili psychoaktívnu látku, označili, v 50%, že ich priatelia užili marihuanu, v 40% užili ich priatelia alkohol s marihuanou a v 10% užili ich priatelia hašiš (graf č.6).

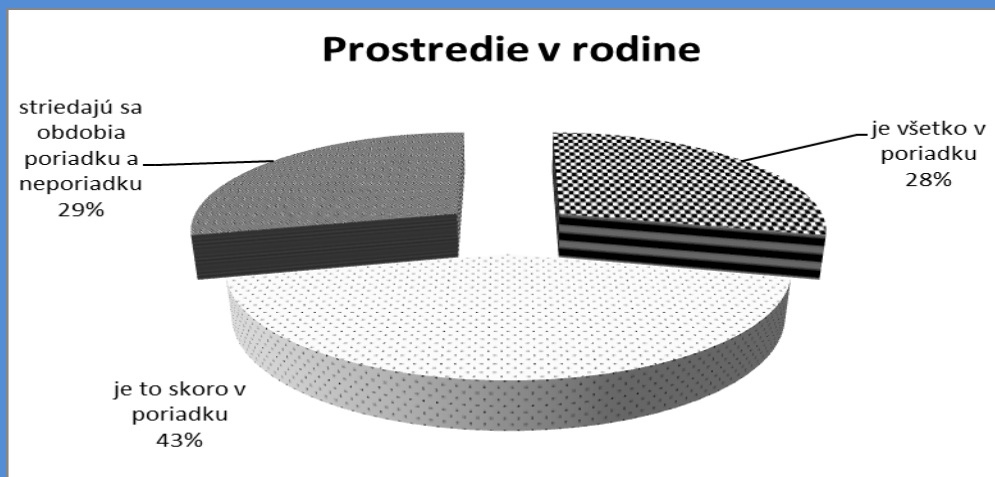
Graf č.6 Skúsenosti Vašich priateľov s konkrétnymi psychoaktívnymi látkami
(Zdroj: vlastné spracovanie údajov)

Respondenti, ktorí uviedli, že málokto z ich priateľov experimentálne užívali psychoaktívnu látku, označili marihuanu, hašiš, LSD, kokaín, heroín, extázu a alkohol s marihuanou. Respondenti, ktorí uviedli možnosť niekoľko z ich priateľov experimentálne užívali látku, označili marihuanu, hašiš, extázu a alkohol s marihuanou. Respondenti, ktorí označili možnosť väčšina z ich priateľov, uviedli látky ako marihuana, hašiš, extáza, halucinogénne huby a alkohol s marihuanou. V tejto kategórii je vidieť, že rovesnícka skupina experimentálne užila širšie spektrum látok ako to bolo v predchádzajúcej kategórii a predpokladáme, že to malo negatívny vplyv na osobnosť jednotlivca.

Posledné dve otázky sa týkali rodiny, v ktorej respondent vyrastá a ktorej charakter ho môže do veľkej miery ovplyvniť aj pri experimentálnom užívaní psychoaktívnych látok. Respondentom sme položili otázku, „Aký máte pocit v rodine v ktorej vyrastáte“ z pohľadu naplnených ekonomických, výchovných, ochranných a socializačných funkcií. Možností odpovedí bolo päť, od pozitívneho postoja v rodine „všetko je v poriadku“ a „je to skoro v poriadku“ cez „striedajú sa obdobia poriadku a neporiadku“ a „skôr to vyzerá, že to nie je v poriadku“ až po negatívne vyjadrenie „vôbec to nie je v poriadku“. Respondenti uvádzali iba prvé tri alternatívy, z ktorých vyplýva, že 35% respondentov uviedlo, že „je všetko v poriadku“, 35% respondentov označilo možnosť „je to skoro v poriadku“ a 30% respondentov uviedlo, že „striedajú sa obdobia poriadku a neporiadku.“

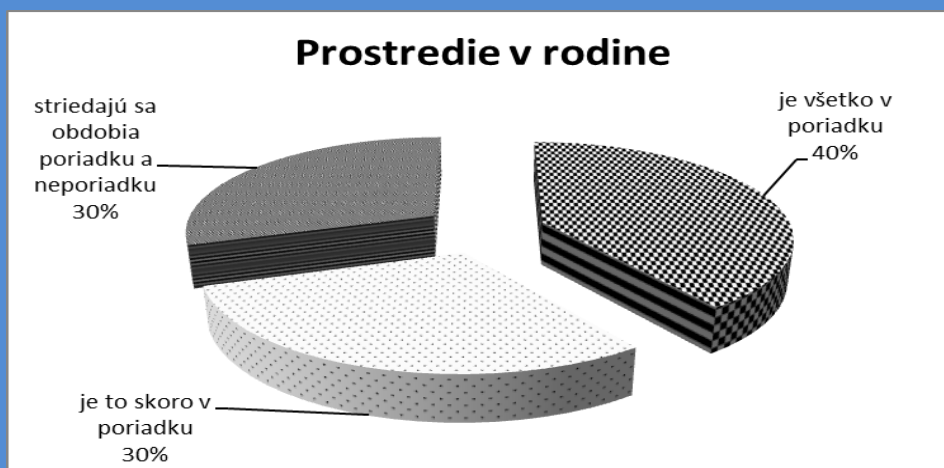
Respondentov sme rozdelili do dvoch skupín ako v predchádzajúcej otázke, aby sme zistili či ich vnímanie rodiny má vplyv na experimentovanie so psychoaktívnymi látkami.

Prvá skupina respondentov, ktorá experimentálne neužila psychoaktívnu látku, uviedla v 43% odpoveď, že v rodine „je to skoro v poriadku“, v 29% uviedla možnosť „striedajú sa obdobia poriadku a neporiadku“ a v 28% uviedla, že „je všetko v poriadku.“ (graf č. 7)

Graf č.7 Prostredie v rodine respondentov, ktorí neexperimentovali so psychoaktívnou látkou
(Zdroj: vlastné spracovanie údajov)

Druhá skupina respondentov, ktorá experimentálne užila psychoaktívnu látku, uviedla, že v rodine, v ktorej vyrastajú v 40% „je všetko v poriadku“, v 30% uviedla možnosť „je to skoro v poriadku“ a v 30% uviedla odpoveď „striedajú sa obdobia poriadku a neporiadku.“ (graf č.8).

Graf č.8 Prostredie v rodine respondentov, ktorí experimentovali so psychoaktívnou látkou
(Zdroj: vlastné spracovanie údajov)

Rodina plní popri iných funkciách aj emocionálnu úlohu, prostredníctvom, ktorej vytvára pre jednotlivých členov rodiny citovú rovnováhu, ktorá je obzvlášť dôležitá v období adolescencie. Posledná otázka bola zameraná na tento predpoklad. Respondentom sme

položili otázku, či majú v rodine prostredie vzájomnej dôvery a pochopenia. Študenti uviedli, že 53% má „väčšinou“ v rodine prostredie dôvery, 29% respondentov odpovedalo „áno, je to tak vždy“ a 18% označilo odpoveď „niekedy to tak je.“ Alternatívne odpovede „väčšinou to tak nie je“ a „nikdy to tak nie je“, neoznačil ani jeden respondent. Opätovne sme respondentov rozdelili na dve skupiny.

Prvá skupina, ktorá neužila psychoaktívnu látku, odpovedala, že 57% má „väčšinou“ pocit dôvery v rodine, v ktorej vyrastajú, 29% uviedlo odpoveď „áno, je to tak vždy“ a 14% označilo odpoveď „niekedy to tak je.“

Druhá skupina, ktorá experimentálne užila psychoaktívnu látku, uviedla v 50% odpoveď „väčšinou to tak je“, v 30% označila odpoveď „áno, je to tak“ a v 20% odpovedala, že „niekedy to tak je.“ Obe skupiny pociťujú emocionálnu stabilitu v rodine, v ktorej vyrastajú a žijú.

Rodina je jedným z najvýznamnejších prostredí v ktorom sa jedinec počas života pohybuje, dochádza v nej nielen k socializácii, ale aj k osvojeniu si noriem spoločnosti a vytvoreniu si vlastného hodnotového systému. Rodina je vnímaná nielen ako miesto ekonomického a sociálneho zázemia, ale aj ako prostredie emocionálnej rovnováhy. Pokiaľ rodina neplní základné funkcie, začnú sa v nej vyskytovať problémy v rôznych oblastiach, ako napríklad užívanie psychoaktívnych látok, ktoré môže vyústiť do deviantného správania. Na základe zistených poznatkov vyplývajúcich z dotazníkov môžeme vyvodiť záver, že študenti častejšie experimentujú so psychoaktívnymi látkami rôzneho druhu pod vplyvom rovesníckej skupiny ako kvôli problémom v rodine. Rovesnícka skupina je vnímaná ako jeden z kľúčových faktorov v živote mladého človeka, ktorý ho sprevádza od detstva, cez adolescenciu až do dospelosti.

Použitá literatúra:

DIANIŠKA, Gustáv et al. *Kriminológia*. 2.vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011. 351 s. ISBN 978-80-7380-344-5.

HUPKOVÁ, Ingrid, LIBERČANOVÁ Kristína. *Drogové závislosti a ich prevencia*. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity, 2012. 156 s. ISBN 978-80-8082-563-8.

MORAVCOVÁ, Eva, PODANÁ, Zuzana, BURIÁNEK Jiří a kol. *Delikvence mládeže. Trendy a souvislosti*. Praha: TRITON, 2015. 229s. ISBN 978-80-7387-860-3.

NEŠPOR, Karel. *Návykové chování a závislost. Současné poznatky a perspektivy léčby*. 4 vyd. Praha: Portál, 2011. 176s. ISBN 978-80-7367-908-8.

NOVOTNÝ, Vladimír. *Špeciálna psychiatria*. 2.vyd. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2013. 245 s. ISBN 978-80-223-3372-6.

Správa o stave a vývoji drogovej scény na území Slovenskej republiky za rok 2014. [online].[cit. 2015-11-05]. Dostupné na internete: <<http://infoweb.minv.sk/info/pripkonania/nka/210214>>.